

مطالعه‌ی تطبیقی کیفیت زندگی در شهر مشهد از دیدگاه شهروندان مورد مطالعه: محله‌ی هاشمیه و محله‌ی سعدآباد

دکتر محمد اجزا شکوهی*

لیلا جوهری**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۹/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۲۸

چکیده

برخورداری از کیفیت زندگی مطلوب حق همه‌ی شهروندان است. از آنجایی که حد آسایش و رفاه یک فرد با حداکثر شاخص‌های کیفیت زندگی حاصل می‌شود، لذا امروزه کیفیت زندگی بسیار مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری قرار گرفته است. هدف این تحقیق مطالعه‌ی تطبیقی کیفیت زندگی از دیدگاه شهروندان شهر مشهد (مورد مطالعه محله هاشمیه- منطقه ۹ و محله سعدآباد- منطقه ۱) می‌باشد. روش تحقیق توصیفی- پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. جهت آزمون فرضیات از روش مقایسه میانگین و از آزمون لوین جهت تعیین برابری یا عدم برابری واریانس‌های دو جامعه استفاده شده است. جامعه‌ی آماری شامل کلیه‌ی خانوارهای ساکن در محلات سعدآباد و هاشمیه می‌باشد که با استفاده از نمونه‌گیری کوکران، حجم نمونه برای هر محله تعیین شده و در مجموع ۳۲۷ پرسشنامه توزیع شده است. جهت تحلیل داده‌ها از نرم افزار آماری SPSS استفاده شده است. نتایج حاکی از این است که اختلاف معناداری در شاخص‌های کیفیت زندگی دو محله مشاهده نشد، زیرا هیچ کدام از دو محله‌ی مورد مطالعه به‌طور مطلق محدودده‌ی کاملاً توسعه یافته و یا توسعه نیافته نیستند، بلکه بر اساس یافته‌های تحقیق هر دو محله خود به سه محدودده‌ی برخوردار، نیمه برخوردار و کمتر برخوردار تفکیک می‌شوند، بنابراین تمامی فرضیات مبنی بر اینکه اختلاف معنی‌دار در دو محله از منظر شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی-کالبدی کیفیت زندگی وجود دارد، رد شدند و نمی‌توان یک محله را صرفاً به خاطر رشد مسکونی توسعه یافته تلقی کرد، بلکه تمامی مولفه‌های کیفیت زندگی به‌طور کلی سطح توسعه یافتگی یک منطقه و محله را تعیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: محله، کیفیت زندگی، شهروندان، شهر مشهد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

* دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

** کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دانشگاه فردوسی مشهد le.jo135@gmail.com

نواحی شهری مراکز اصلی رشد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در هر کشوری هستند که خود را به عنوان جذاب‌ترین نقاط برای ایجاد ثروت، کار، خلاقیت و نوآوری اثبات کرده‌اند. اما، این نواحی با چالش‌های مهمی در زمینه‌های تخریب فیزیکی و محیطی، محرومیت اجتماعی، ناامنی، بیکاری، کمبود مسکن و ترافیک روبرو هستند که این مشکلات کیفیت زندگی شهری را به شدت کاهش می‌دهند (Bramston et al., 2002: 628). مفهوم کیفیت زندگی شهری جای خود را در ادبیات برنامه‌ریزی و مدیریت شهری باز کرده است. کیفیت زندگی به وسیله شاخص‌های مختلفی مورد بررسی و اندازه‌گیری قرار گرفته است که این شاخص‌ها به دو دسته عینی و ذهنی تقسیم شده‌اند. عینی‌ترین و ملموس‌ترین شاخص‌های ارزیابی کیفیت زندگی در حوزه‌ی وظایف، اختیارات و کارکردهای مدیریت شهری قرار دارد. یعنی، تلاش‌های مدیریت شهری برای بهبود وضعیت برخی از کارکردهایی که در حیطه وظایف آن قرار دارد، برای مثال گسترش حمل و نقل، بهبود استانداردهای فضای سبز، کاهش آلاینده‌ها، ایجاد مراکز تفریحی و فرهنگی، بهبود وضعیت مسکن و نوسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری، ایجاد امنیت اجتماعی و... به ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی منجر شده و در نهایت موجب رفاه اجتماعی خواهد شد (آسایش، ۱۳۸۰: ۱۰۱). از آنجایی که حد آسایش و رفاه یک فرد با حداکثر شاخص‌های کیفیت زندگی حاصل می‌شود، لذا امروزه کیفیت زندگی بسیار مورد توجه قرار گرفته، به طوری که برنامه‌ریزان توسعه شهری کیفیت زندگی را به عنوان یک سرفصل مهم در تدوین استراتژی‌های مربوط مد نظر دارند (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۶۹).

۲. بیان مساله و ضرورت تحقیق

موضوع کیفیت زندگی در سال‌های اخیر توجه‌ها را به خود جلب کرده است و به‌طور فزاینده‌ای به موضوع تحقیقات علمی و تئوری در زمینه‌ها و نظام‌های مختلف تبدیل شده است. مطالعه‌ی این مفهوم بر پایه‌ی این فرضیه بنیادین است که محیط اجتماعی و فیزیکی می‌تواند بر روی خوشبختی و رفاه مردم ساکن در یک محل تاثیرگذار باشد (Bereton et al., 2008: 556) طور کلی رویکرد کیفیت زندگی شهری، تلاشی در جهت ایجاد شهر سالم و فراهم آوردن خدمات شهری مناسب و در دسترس برای همگان در چارچوب پایداری و احساس رضایت است (Foo, 2000: 35). شهر به عنوان بستر زیست بشر، نقش اساسی در ایجاد رضایت داشته و در واقع شکل دهنده‌ی سبک زندگی انسان و تعیین‌کننده‌ی کیفیت زندگی اوست (Michalos, 2003: 42). مساله‌ی اصلی این است که نمی‌توان به آسانی در مورد سطح کیفیت زندگی در محله‌ی سع‌آباد مشهد تصمیم‌گیری نمود، زیرا همگام با تغییرات فیزیکی-کالبدی در سطح شهر، این محله نیز شاهد تغییرات بسیاری بوده است. اما چرا همچنان با وجود تغییرات فراوان می‌توان یک تصویر قدیمی و عدم یکپارچگی را در کل این محدوده مشاهده

کرد؟ کیفیت زندگی شهری مولفه‌های بسیاری را شامل می‌شود که لازم است هر کدام از آنها به تفکیک مورد سنجش قرار گیرد تا در نهایت به‌طور کلی کیفیت زندگی در محله‌ی سعدآباد واقع در منطقه ی ۱ که روند تجدید حیات بافت شهری را طی می‌کند و محله‌ی هاشمیه واقع در منطقه ۹ که در چند سال اخیر به دلیل تراکم بالای ساخت و سازهای تجاری و مسکونی رشد منطقه‌ای بسیار بالایی را تجربه کرده است به‌طوریکه در حال حاضر از بهترین مناطق مسکونی شهر مشهد محسوب می‌شود، مشخص شود. اما رویکرد اصلی این تحقیق این است که آیا هر محدوده برای برتر بودن از لحاظ کیفیت زندگی، تمام فاکتورهای کیفیت زندگی مطلوب را دارا است؟ چگونه یک محدوده‌ی شهری از لحاظ کیفیت زندگی برتر شناخته می‌شود؟ آیا تنها رشد مسکونی برای برتری کیفیت زندگی می‌تواند کافی باشد؟ هدف این تحقیق سنجش کیفیت زندگی از دیدگاه شهروندان شهر مشهد (دو محله‌ی مورد مطالعه) می‌باشد و با استفاده از شیوه توصیفی-پیمایشی مطالعه‌ی تطبیقی جهت سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در هر محله انجام خواهد شد.

۳. فرضیات تحقیق

فرضیات اصلی

- ۳-۱ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های فیزیکی-کالبدی (بعد ذهنی) اختلاف معنی دار وجود دارد.
- ۳-۲ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های اجتماعی (بعد ذهنی و عینی) اختلاف معنی دار وجود دارد.
- ۳-۳ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های اقتصادی (بعد عینی) اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

فرضیات فرعی

- ۳-۱ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های فیزیکی-کالبدی (بعد ذهنی) اختلاف معنی دار وجود دارد.
- ۳-۲ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های اجتماعی (بعد ذهنی و عینی) اختلاف معنی دار وجود دارد.
- ۳-۳ به‌نظر می‌رسد در کیفیت زندگی دو محله‌ی هاشمیه و سعدآباد از منظر شاخص‌های اقتصادی (بعد عینی) اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

۴. پیشینه‌ی تحقیق

در زمینه‌ی سنجش کیفیت زندگی و شاخص‌های ارزیابی کیفیت زندگی تحقیقات متعددی انجام شده است از جمله، امینی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران" دریافت که نواحی مختلف شهری ایران دارای شکاف بارزی از منظر شاخص‌های کیفیت زندگی شهری است. از ۲۵۳ شهر مورد بررسی، تنها ۲۴ شهر در سطح برخوردار قرار دارند و نزدیک به ۵۰ درصد از نواحی مورد مطالعه، نواحی محروم هستند. رضوانی و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله‌ای مروری به بررسی مفاهیم، شاخص‌ها و مدل‌های کیفیت زندگی در نواحی شهری پرداختند. گروسی و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله‌ای دیگر با عنوان "سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر کرمان" به شناسایی سطح سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات مختلف شهر کرمان پرداختند. نتایج این مطالعات نشان داد که سطح سرمایه اجتماعی در دسترس با سطح کیفیت زندگی ارتباط معنی‌دار دارد و ارتباط این دو متغیر تابعی از سطح محله است. پور احمد و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی "رابطه‌ی ارتقای روستا به شهر و کیفیت زندگی ساکنان آن روستاها" پرداخته‌اند و برای این بررسی دو شهر فیروزآباد و صاحب را در نظر گرفتند و به این نتیجه رسیدند که ارتقای روستا به شهر بهبود چشمگیری در کیفیت زندگی ساکنان شهر فیروزآباد و بهبود نسبی در کیفیت زندگی ساکنان شهر صاحب داشته است. در تحقیقی دیگر خادمی (۱۳۹۲) با عنوان "ارزیابی کیفیت زندگی شهری، مورد مطالعه: بافت فرسوده‌ی آمل" به بررسی کیفیت زندگی شهری پرداخت و به این نتیجه رسید که کیفیت زندگی با میانگین کلی ۲/۸۹ زیر سطح متوسط می‌باشد. علاوه بر این افرادی که در قسمت بافت فرسوده‌ی شهری زندگی می‌کنند نسبت به محله‌ای که در آن زندگی می‌کنند علاقه‌ی چندانی نشان نداده و تمایل خود را به رفتن از محله ابراز داشته‌اند. داس^۱ (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان "کیفیت زندگی شهری، مورد مطالعه: بارسلونا" به بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی ۳۱۴ ایالت بارسلونا پرداخت. در این مطالعه ۱۸ شاخص برای کیفیت زندگی در نظر گرفته شده و اثر اندازه شهر را بر روی آن‌ها آزمود و به این نتیجه رسید که شاخص‌های ثروت، سواد، موتورسیکلت، مهاجرت، رفت و آمد اجباری، تراکم اتومبیل، ویژگی‌های مسکن، حمل و نقل عمومی، محیط زیست و آب و هوا و جمعیت رابطه‌ی نسبتاً قوی و شاخص‌های نیروی کار، دستیابی به مسکن، خدمات سالمندی و اجتماعی، امکانات آموزشی، امکانات بهداشتی، پوشش رسانه‌ای شهری و امکانات فرهنگی و وضعیت مالی شهر رابطه‌ی ضعیفی با اندازه شهر دارند و شاخص نابرابری جنسی به‌طور مستقل از الگوی شهر توزیع شده است.

۵. روش تحقیق

^۱ Das

در این تحقیق ابتدا از طریق مطالعه‌ی کتابخانه‌ای؛ استفاده از مقالات داخلی و خارجی به بررسی مفهوم کیفیت زندگی و شاخص‌های آن پرداخته شد، سپس با استفاده از ابزارهای پرسشنامه و به دنبال آن مشاهده، مولفه‌های کیفیت زندگی در دو محله‌ی سعد آباد و هاشمیه در کلان شهر مشهد بررسی شدند. تحقیق حاضر مقایسه‌ای تطبیقی با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی- و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. متغیرهای پژوهش شامل متغیرهای عینی و ذهنی کیفیت زندگی در سه گروه، شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی-کالبدی می‌باشند. با توجه به اینکه تحقیق حاضر در قلمرو مکانی شهر مشهد و به صورت میدانی انجام گرفته است، برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد. پرسشنامه تحقیق حاضر، پرسشنامه‌ای استاندارد است که سوالات آن در تحقیقات خارجی مورد استفاده قرار گرفته شده است. این پرسشنامه شامل ۳۸ سوال است. سنجه‌ها به منظور استفاده در زمینه‌ی محله‌های ایرانی با استفاده از شیوه‌ی ترجمه- بازگشت- ترجمه، بومی سازی شده است. به منظور سازگار کردن پرسشنامه‌ها با شرایط جغرافیایی ایرانی، از نقطه نظرات کارشناسان در این حوزه استفاده شد و روایی صوری و محتوایی پرسش‌نامه‌ی نهایی از طریق بررسی نظرات صاحب نظران مدیریت شهری، مورد تأیید قرار گرفت. متغیرهای عینی با سنجه‌هایی مانند: تحصیلات، شغل، مدت سکونت، مساحت مسکن، مالکیت، نوع مسکن و میزان درآمد در قالب شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی سنجیده شدند و متغیرهای ذهنی در دو گروه شاخص‌های فیزیکی-کالبدی و اجتماعی سنجیده شدند که هر کدام از متغیرهای عینی و ذهنی به ترتیب شامل ۸ و ۳۰ سوال بودند. همچنین روایی گویه‌های مربوط به شاخص‌های عینی و ابعاد آن‌ها نیز با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم افزار SPSS VER21 مورد ارزیابی قرار گرفت. همانگونه که در جدول ۱ نشان داده شده است برای تمام سازه‌ها این مقدار بالاتر از ۰/۵ است. لازم به ذکر است که تمامی شاخص‌های ذهنی با استفاده از مقیاس ۵ رتبه‌ای لیکرت و در محدوده‌ای از " کاملاً موافق " تا " کاملاً مخالف " تدوین و مورد سنجش قرار گرفتند. مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای تمام ابعاد و متغیرها بالاتر از ۰/۷ بود. نتایج نهایی بررسی پایایی در ستون آخر جدول ۱ گزارش شده است. همانطور که مشاهده می‌گردد تمامی مقادیر بالای ۰/۷ می‌باشد که می‌توان نتیجه گرفت پایایی آن مورد تأیید است. لازم به ذکر است که شاخص‌های عینی به علت اینکه از یک جنس نیستند (تحصیلات، شغل....) با یکدیگر قابل جمع نبوده و لذا پایایی و روایی آنها قابل بررسی نبود، اما از آنجایی که در اکثر تحقیقات کیفیت زندگی (بعدعینی) مورد استفاده قرار گرفته می‌شوند و با استفاده از نظرات صاحب نظران برنامه‌ریزی و مدیریت شهری می‌توان به نتایج آن اعتبار نمود.

جدول ۱: نتایج بررسی روایی و پایایی ابزار تحقیق

سازه	KMO	بارتلت	واریانس تبیین	تعداد گویه های	ضریب آلفای

کرونیخ	حذف شده	شده			
۰/۷۳۲	۰	۷۶/۳۹	۰/۰۰	۰/۷۲۸	شاخص‌های فیزیکی
۰/۷۹۵	۰	۶۶/۳۶	۰/۰۰	۰/۷۳۵	شاخص‌های اجتماعی
۰/۹۰۶	۰	۶۵/۵۴	۰/۰۰	۰/۸۵۶	شاخص خدمات عمومی
۰/۸۷۷	۰	۶۹/۸۱	۰/۰۰	۰/۷۸۴	شاخص‌های ذهنی

منبع: (نگارندگان)

در مرحله‌ی بعد برای تکمیل فرآیند میدانی، از روش مشاهده نیز استفاده شده است. جامعه‌ی آماری شامل خانوارهای ساکن در محله‌ی سعدآباد ۳۱۰۰ خانوار و خانوارهای محله‌ی هاشمیه ۶۴۳ خانوار می‌باشد، که با استفاده از نمونه‌گیری کوکران، حجم نمونه در محله‌ی سعدآباد ۲۰۴ خانوار و در محله‌ی هاشمیه حجم نمونه ۱۲۳ خانوار می‌باشد که در مجموع ۳۲۷ پرسشنامه توزیع شد. جهت آزمون فرضیات از آزمون مقایسه میانگین دو جامعه استفاده شده است. در این آزمون ابتدا آزمون تساوی واریانس‌ها با استفاده از آزمون لوین انجام گرفت. در این آزمون فرضیه صفر تساوی همه واریانس‌های گروه‌های (k گروه مختلف) مختلف است. پس از انجام آزمون لوین، آماره T جهت آزمون تساوی میانگین دو جامعه مورد نظر، محاسبه شد.

۶. مبانی نظری تحقیق

۶-۱ مفهوم محله

مفهوم محله‌ی شهری در برخورد نخست تداعی کننده‌ی حوزه جغرافیایی پیچیده در شبکه فضایی شهر است که دارای کاربری در درجه نخست مسکونی و آنگاه انواع دیگر از کاربری‌های اداری، تجاری، خدماتی و مانند آن است. واقعیت جامعه شناختی محله به مراتب پیچیده‌تر است. به نظر جامعه‌شناسان، معرف‌های سنتی محله با واحد حیات جمعی و جامعه‌پذیری در ارتباط است. این رویکرد، به طرح خدمات روزانه حیات اجتماعی شهروندان با اشکال سنتی روستا و غیره توجه خاص دارد (ریانی، ۱۳۸۲: ۱۵۴). به نظر مرلن، سیمای اجتماعی محله وحدت عمومی اعضا آن است. در چنین جامعه‌ای تقسیم فضاهای زندگی بین اعضای محله به صورت مبادل‌های با متولوژی خاص می‌باشد. انقلاب صنعتی و دیگر پدیده‌های شهری کمتر این اسطوره‌ها را دگرگون ساخته‌اند. این سیمای مبین معرف‌های جمعی در الگوهای مختلف محله است. لذا محله را با دیدگاه‌های مختلف از لحاظ ایدئولوژی و غیره باید مورد توجه قرار داد (ممتاز، ۱۳۷۹: ۵۶). به نظر لوفور محله به وسیله نیروی اجتماعی سازمان می‌یابد که به ارائه الگوی شهر مبادرت می‌کند و موجب توسعه آن می‌شود. لذا محله یک شکل سازمانی فضا و زمانی شهر است. بین فضاهای اجتماعی چندگانه و متنوع آن با توجه به نهادها و مراکز فعال

حداقل اختلاف وجود دارد. از این رو بین فضای ارضی و فضای اجتماعی آن رابطه‌ی دو جانبه برقرار است (Mousavi, 1988).

۲-۶ شناخت واحد محله - شهری

محله بافت و برش تفکیک ناپذیری از شهر و واقعیتی اجتماعی و فیزیکی است که در تمام شهرها وجود دارد. از نظر ممفورد محله با مرزهای معین و نیز جایگاه هسته‌ای آن در شهر شناخته می‌شود (Memfurd, 1954). ویژگی‌های فیزیکی، جمعیتی و نوع ارتباط نزدیک ساکنان آن با یکدیگر و نیز فضای اجتماعی و محیطی مشترک سبب می‌گردد محله‌ها از یکدیگر متمایز باشند. برخی از محققین واحد همسایگی را بنیاد واقعی در محله می‌دانند. از نظر شکویی محله از خانه‌های مجاور هم در یک فضای جغرافیایی مشخص تشکیل می‌شود. به عبارت دیگر محله از ترکیب، پیوستگی کم یا زیاد، معاشرت چهره به چهره روابط محکم همسایگی و ارتباط غیررسمی میان گروهی از مردم به وجود می‌آید (شکویی، ۱۳۶۵). طبق نظر ویلمن اجتماع محل‌های دارای شبکه روابط از نوع شخصی است. به نظر او و نیز لیگتون چهار دلیل اصلی وجود دارد که مطالعه محله را سبب می‌گردد:

۱. محله واحد مجزی نوع شهری است که قابل مشاهده است.
۲. روابط اجتماعی در سطح محل سبب می‌گردد محله یک واحد مستقل باشد.
۳. محله دنیای اجتماعی کوچک در درون شهر و موزائیک دنیای اجتماعی برابر با اجتماع است.
۴. موقعیت مکان، نقش تعیین کننده در محله و روابط افراد ندارد (Mousavi, 1988).

۳-۶ کیفیت

کیفیت به آن ویژگی مشخصه‌ی یک چیز یا یک پدیده اطلاق می‌شود که تاثیر عاطفی و عقلانی خاصی بر انسان می‌گذارد (پور احمد و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۷). منظور از کیفیت از طرفی خاصیت‌ها و ویژگی‌های اصلی یک چیز است (برای نمونه سکون و دلبازی در یک میدان) از طرف دیگر کیفیت کلیت و سیستمی از جز کیفیت‌هایی است که آن چیز را به وجود آورده‌اند (برای نمونه تناسب و رنگ میزان محصوریت در همان میدان مثال قبلی). به همین خاطر می‌توان یکبار با نگاهی کلی نگرانه تک تک کیفیت‌ها را بررسی نمود (خادمی، ۱۳۹۲: ۸).

۴-۶ کیفیت زندگی شهری و کیفیت محیط

کیفیت زندگی شهری دربرگیرنده‌ی ابعاد روانی است که شاخص‌هایی همچون رضایت، شادمانی و امنیت را در بر می‌گیرد و در برخی موارد رضایت اجتماعی نامیده می‌شود. همچنین ابعاد محیطی که در برگیرنده‌ی سنجه‌هایی همچون مسکن، دسترسی به خدمات و

امنیت محیطی است، جنبه‌های دیگر دربرگیرنده‌ی توجه به فرصت‌های اجتماعی، امیدهای اشتغال، ثروت و اوقات فراغت است (کوکبی، ۱۳۸۵). کیفیت زندگی به بد زیستی یا بهزیستی مردم و محیطی که در آن زندگی می‌کنند بر می‌گردد، بنابراین کیفیت زندگی به کیفیت محیط بستگی دارد. کیفیت زندگی از دیدگاه محیط درجه‌ای است که محیط، ظرفیت فراهم کردن منابع ضروری برای تامین نیازهای زندگی انسان دارا می‌باشد. تاکید غیرقابل انکار کیفیت محیط بر کیفیت زندگی انسان در ابعاد گوناگون، ما را به سوی بهبود روز افزون آن سوق می‌دهد (Hardy and Pinter, 2006: 67).

۵-۶ شاخص‌های کیفیت زندگی

به‌طور کلی کیفیت زندگی به وسیله‌ی ابعاد عینی و ذهنی اندازه‌گیری و ارزیابی می‌شوند، در حالیکه بعد عینی، محیط زندگی و کار را تشریح می‌کند و بعد ذهنی راه‌هایی که مردم شرایط اطرافشان را درک و ارزیابی می‌کنند را تشریح می‌نماید (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۶). به‌عبارت دیگر ابعاد عینی بر اساس فراوانی یا کیفیت فیزیکی اندازه‌گیری می‌شوند مانند درآمد، تعداد مراکز درمانی و کیفیت عینی زندگی، شرایط بیرونی زندگی را نمایش می‌دهد، به‌عبارت دیگر، کیفیت عینی زندگی با استفاده از شاخص‌های عینی که مرتبط با واقعیات قابل مشاهده و ملموس زندگی هستند، اندازه‌گیری می‌شود. این شاخص‌ها از داده‌های ثانویه مانند تراکم جمعیت، میزان تحصیلات، خصوصیات خانوار و ... حاصل می‌شود. ابعاد ذهنی بر اساس پاسخ‌های کیفی و روانی همچون احساس رضایت از اطرافیان، از محل زندگی و ... می‌باشد (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۴). واقعیت مهم این است که کیفیت نمی‌تواند تنها از طریق شرایط عینی تعیین شود، توافقی عمومی در بین محققان کیفیت زندگی وجود دارد که از طریق یکپارچه کردن ابعاد عینی و ذهنی کیفیت زندگی امکان به دست آوردن تصویر کامل تر و مفید تر از کیفیت زندگی در ابعاد گوناگون مکانی و زمانی وجود دارد (Breton et al., 2003, 562). هدف این تحقیق بررسی تلفیقی ابعاد ذهنی و عینی کیفیت زندگی می‌باشد. در این رویکرد چندین معیار عینی کیفیت زندگی با معیارهای ذهنی، مورد پرسش از شهروندان قرار می‌گیرد. بنابراین شهروندان به‌طور مستقیم (پرسشنامه) مورد تحلیل قرار گرفته و میزان رضایتمندی آنها از جنبه‌های مختلف بررسی می‌شود. سنجش کیفیت زندگی شهری با در نظر گرفتن هر دو شاخص‌ها مشکل بوده و وقت و هزینه‌ی بیشتری را به خود اختصاص می‌دهد لیکن نتایج حاصل از آن منطقی تر بوده و بیشتر به واقعیت نزدیک است (Camagni et al., 1998: 134). جدول ۲ ابعاد ذهنی کیفیت زندگی را در ۲ گروه شاخص‌های فیزیکی- کالبدی و اجتماعی نشان می‌دهد. نکته‌ی قابل توجه این است که وضعیت مسکن و کیفیت ساختمان در جدول ۲ یکبار به صورت بعد ذهنی مورد توجه قرار گرفته است (رضایت شهروندان از کیفیت

ساختمان‌های محل زندگی خود و تصویر ذهنی آنان از محله) و یکبار به صورت بعد عینی واقعیات مربوط به مسکن شهروندان در جدول ۳ سنجیده می‌شود.

جدول شماره ۲: ابعاد ذهنی کیفیت زندگی

شاخص اجتماعی	شاخص فیزیکی-کالبدی
احساس امنیت فردی	وضعیت مسکن و کیفیت ساختمان
رضایت و خشنودی نسبت به پیرامون محله	فضای سبز و پارک‌ها
احساس تعلق به محله	جمع‌آوری و دفع زباله
میزان روابط با همسایه‌ها	دسترسی به خدمات عمومی
قابل اعتماد بودن همسایه‌ها	وضعیت خیابان‌ها و مبلمان شهری
امید به رشد آینده‌ی محله‌ی شهری	کیفیت آب و فاضلاب و پارکینگ
رضایت از موقعیت شغلی	وضعیت ترافیک
	آرامش و سکون

منبع: (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷)

پس از بررسی ابعاد ذهنی کیفیت زندگی، ابعاد عینی کیفیت زندگی بر اساس نظر محققین در جدول ۳ در دو گروه شاخص اجتماعی و شاخص اقتصادی بیان شده است.

جدول ۳: ابعاد عینی کیفیت زندگی

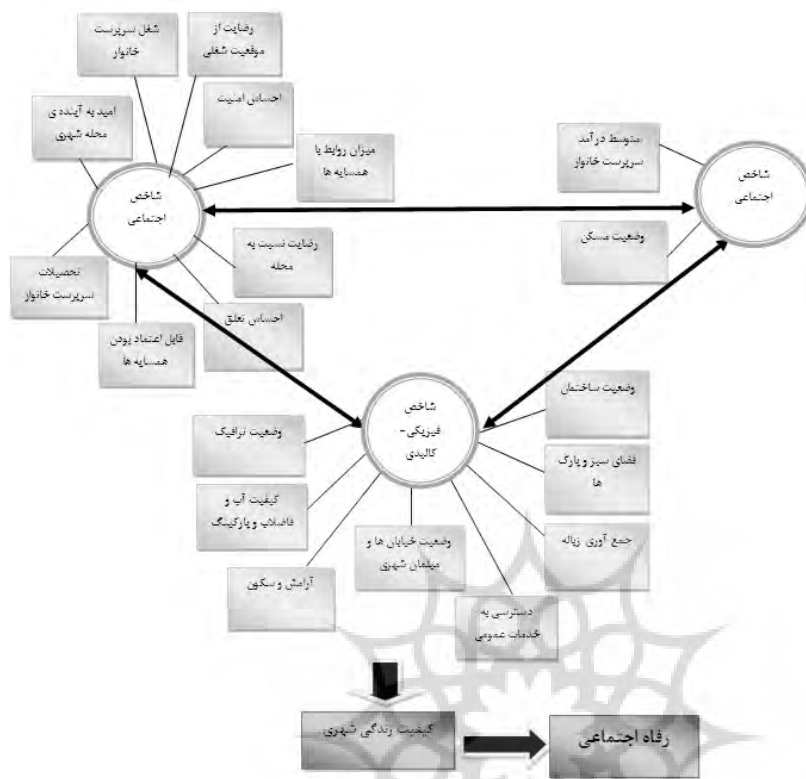
شاخص اقتصادی				شاخص اجتماعی		
مدت سکونت	نحوه‌ی مالکیت مسکن	مساحت زیر بنای مسکن	نوع مسکن	متوسط درآمد سرپرست خانوار	تحصیلات سرپرست خانوار	شغل سرپرست خانوار
	مالک		ویلاهی			
	مستاجر		آپارتمان			

منبع: (Communes, 1997: 47)

۶-۶ مدل مفهومی تحقیق

با توجه به تعاریف متعددی که از کیفیت زندگی و شاخص‌های مربوط به آن صورت گرفته و در مبانی نظری به آنها اشاره شد ابعاد عینی و ذهنی کیفیت زندگی در جدول ۲ و ۳ طبقه‌بندی شده و به یک مدل مفهومی کیفیت زندگی منتج شده است. به طوریکه این مدل همزمان در قالب شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی-کالبدی ابعاد عینی و ذهنی کیفیت زندگی را بررسی می‌کند، در حالیکه بعضی از صاحب نظران به ارتباط قوی بین این ابعاد عینی و ذهنی اشاره می‌کنند (Foo, 2000: 27). بعضی دیگر از صاحب نظران معتقدند بین ابعاد عینی و ذهنی هیچ نوع رابطه‌ای وجود ندارد (Das, 2008: 160). بر این اساس شکل ۱ مدل مفهومی

تحقیق حاضر را بر اساس ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی-کالبدی نشان می‌دهد که هر کدام از این ابعاد در زیر مجموعه‌ی خود شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی را پوشش می‌دهند.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

منبع: نگارندگان

۶-۷ سطح توسعه یافتگی مناطق شهر مشهد

نتایج مطالعات صورت گرفته در ارتباط با سطح توسعه یافتگی مناطق ۱۳ گانه‌ی شهر مشهد حاکی از نابرابری و عدم توزیع یکسان شاخص‌های کیفیت زندگی و توسعه یافتگی می‌باشد، خاکپور و باوان پوری (۱۳۸۸) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه یافتگی مناطق شهر مشهد" به تحلیل سطح برخورداری مناطق شهر مشهد و تشریح تاثیر توزیع عادلانه امکانات و پایداری شهری پرداخته بدین منظور، برای تحلیل اطلاعات از مدل موریس و نرم افزار ARC GIS استفاده شده است، به اختصار به نتایج این مطالعه جهت مقایسه‌ی تطبیقی با نتایج کیفیت زندگی محلات مورد مطالعه در پژوهش حاضر

اشاره می‌شود. به منظور سطح بندی شاخص‌ها جهت تعیین وضعیت هریک از مناطق، درجه‌ی توسعه یافتگی به دست آمده وارد نرم افزار ARC GIS گردیده است و سپس با استفاده از نرم‌افزار فوق هر یک از شاخص‌ها به ۵ سطح یا طبقه تقسیم گردیده است، که هر یک وضعیت توسعه یافتگی هر یک از مناطق را در قالب پنج طبقه: خیلی محروم، محروم، متوسط، برخوردار و خیلی برخوردار شامل می‌شود.

جدول ۴ جمعیت، مساحت و درجه‌ی توسعه یافتگی مناطق را نشان می‌دهد:

جدول ۴: جمعیت، مساحت و درجه توسعه مناطق مختلف شهرداری مشهد

منطقه	جمعیت سال ۱۳۸۵	مساحت به هکتار	درجه‌ی توسعه
۱	۱۷۲۵۴۷	۱۶۱۱/۵	۰/۵۵۶
۲	۳۸۰۴۵۴	۲۲۶۱/۶	۰/۱۰۴
۳	۲۹۶۲۶۷	۱۲۵۵/۹	۰/۰۹۷
۴	۲۴۳۲۱۹	۶۵۷/۲	۰/۱۱۸
۵	۱۴۹۵۹۰	۸۹۲/۴	۰/۰۷۷
۶	۱۹۶۲۴۸	۱۲۸۰/۲	۰/۰۷۵
۷	۱۹۳۰۸۹	۳۱۳۰	۰/۱۶۴
۸	۱۰۳۲۰۵	۱۳۴۰	۰/۷۱۴
۹	۲۵۳۲۱۰	۳۲۷۵	۰/۱۴۹
۱۰	۲۳۶۲۱۶	۳۵۱۷	۰/۰۹۱
۱۱	۱۷۰۹۴۱	۲۵۴۰	۰/۱۵۸
ثامن	۳۲۳۳۰	۳۲۰	۰/۵۴۷
جمع	۲۴۲۷۳۱۶	۲۲۰۸۱/۶	

منبع: (خاکپور و باوان پوری، ۱۳۸۸)

نتایج حاصل از جدول ۴ نشان می‌دهد که مناطق ۱، ۸ و منطقه ی ثامن بالاترین درجه‌ی توسعه یافتگی را دارا هستند و به عبارت دیگر از منظر شاخص‌های توسعه، خیلی برخوردار محسوب می‌شوند، مناطق ۷، ۹ و ۱۱ مناطق برخوردار می‌باشند، یعنی شاخص‌های فیزیکی-کالبدی، مبلمان شهری، دسترسی به خدمات عمومی و توزیع فضایی کاربری‌ها به طور مناسب و عادلانه است، منطقه ۴، منطقه‌ای متوسط است، و مناطق ۲، ۳ و ۱۰ مناطق محروم و مناطق ۵ و ۶ خیلی محروم می‌باشند (خاکپور و باوان پوری، ۱۳۸۸). با توجه به یافته‌ها و نتایج این تحقیق که منطقه‌ی ۱ بالاترین درجه‌ی توسعه یافتگی را دارا است (خیلی برخوردار) و منطقه‌ی ۹ که برخوردار می‌باشد، به بررسی کیفیت زندگی در محله‌ی سعدآباد در منطقه‌ی ۱ و محله‌ی هاشمیه در منطقه‌ی ۹ می‌پردازیم با این رویکرد که آیا هر محله برای برتر بودن از لحاظ کیفیت زندگی، تمام فاکتورهای کیفیت زندگی مطلوب را دارا است؟

۸-۶ محدوده‌ی مورد مطالعه

محدوده‌ی مورد مطالعه‌ی تحقیق حاضر شامل محلات سعدآباد و هاشمیه در کلان شهر مشهد می‌باشد. محله‌ی سعدآباد از منظر تقسیم بندی فضایی در حوزه‌ی منطقه ۱ شهرداری مشهد واقع شده است. منطقه ۱، به ۳ ناحیه تقسیم شده و محله‌ی سعدآباد در میان نواحی سه گانه، در حوزه‌ی ناحیه ۳ و در میان دو محله‌ی سناباد و شهید کلاهدوز قرار گرفته است. جمعیت ناحیه ۱ منطقه ۳ در شهر مشهد ۶۲۵۸۳ نفر می‌باشد و جمعیت محله‌ی سعدآباد ۱۱۶۴۵ نفر می‌باشد (آمارنامه مشهد، ۱۳۹۱). محله‌ی سعدآباد که محله‌ای با هویت است، تفاوت‌هایی از نظر بافت اقتصادی، اجتماعی و خصوصیات کالبدی با دیگر محله‌ی مورد مطالعه (محله‌ی هاشمیه) دارد و با وجود تغییرات فیزیکی-کالبدی بسیار، همچنان می‌توان بافتی قدیمی را در این محله مشاهده کرد این در حالی است که محله‌ی هاشمیه در چند سال اخیر به دلیل رشد تجاری و مسکونی از بعد فیزیکی-کالبدی رشد چشمگیری داشته است به طوری که هم اکنون جزو محلات منسجم و موفق شهری می‌باشد. محله‌ی هاشمیه از منظر تقسیمات فضایی بین میدان کوثر و میدان حر در منطقه ۹ شهر مشهد و در نواحی سه گانه‌ی این منطقه در حوزه‌ی ناحیه ۱ واقع شده است. جمعیت ناحیه ۱ منطقه ۹، ۵۳۷۲۴ نفر می‌باشد و محله‌ی هاشمیه جمعیت ۲۲۱۵ نفر را دارا است.

۷. یافته‌های تحقیق**۷-۱ یافته‌های توصیفی و مطالعات تطبیقی**

مشخصات پاسخ‌دهندگان در این مطالعه با استفاده از دو متغیر جمعیت شناختی جنسیت و سن و صرفاً جهت گزارش سیمای آزمودنی‌ها، مورد بررسی قرار گرفت. ۷۸/۳ درصد از پاسخ‌دهندگان مرد و ۲۱/۳ درصد از آن‌ها زن بودند. میانگین سنی آنها نیز ۴۳/۸ سال می‌باشد. با توجه به اینکه هدف این تحقیق مطالعه‌ی تطبیقی کیفیت زندگی در محلات سعدآباد و هاشمیه می‌باشد، به تحلیل یافته‌ها و وضع موجود در قالب ابعاد عینی و ذهنی پرداخته می‌شود:

۷-۱-۱ وضعیت تحصیلات ساکنان در دو محله (بعد عینی- شاخص اجتماعی)

در محله‌ی هاشمیه بیشترین درصد فراوانی شاخص تحصیلات مربوط به سطح کارشناسی (۳۶٪) و در محله‌ی سعدآباد نیز بیشترین درصد فراوانی مربوط به سطح کارشناسی (۳۲٪) بوده است. هرچند درصد فراوانی افراد دارای تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) در محله سعدآباد بیشتر است (۱۵٪ و ۶٪) اما با این حال درصد فراوانی افراد زیر دیپلم (۶٪) در این محله بیشتر از محله‌ی هاشمیه است. در محله‌ی هاشمیه درصد فراوانی افراد دارای

تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) (۱۲٪ و ۴٪) می‌باشد اما نقطه‌ی مقابل آن درصد فراوانی افراد زیر دیپلم (۱٪) می‌باشد که این میزان در مقایسه با محله‌ی سعدآباد (۶٪) کمتر است. در مجموع با توجه به جدول ۵ میانگین تحصیلات در محله هاشمیه ۳/۵۰ و در محله‌ی سعدآباد ۳/۴۸ می‌باشد و این میزان نسبتاً نزدیکی از لحاظ شاخص اجتماعی تحصیلات در دو محله می‌باشد و بر اساس جدول ۶ اختلاف معنادار بین تحصیلات ساکنان دو محله وجود ندارد (با توجه به جدول ۶، Sig از ۰/۰۵ بیشتر بوده است، فرضیه H0 مبنی بر عدم وجود اختلاف معنی دار پذیرفته می‌شود).

۲-۱-۷ وضعیت مشاغل ساکنان در دو محله (بعد عینی- شاخص اجتماعی)

در مطالعه‌ی تطبیقی مربوط به سطح مشاغل اجتماعی، مشاغل در ۷ گروه کارمند- کارگر- آزاد- کارآفرین- بازنشسته- دانشجو- خانه‌دار طبقه بندی شده‌اند، در محله‌ی هاشمیه بیشترین درصد فراوانی مشاغل مربوط به کارمندان بوده است (۳۵٪) و در محله‌ی سعدآباد بیشترین درصد فراوانی مربوط به شغل آزاد (۳۶٪) می‌باشد، به طور کلی در محله‌ی هاشمیه به ترتیب بیشترین درصد فراوانی مشاغل عبارتند از: کارمند، بازنشسته، آزاد، کارآفرین، دانشجو، خانه دار، کارگر و در محله‌ی سعدآباد بیشترین درصد فراوانی‌ها به ترتیب مربوط به مشاغل آزاد، کارمند، بازنشسته، کارآفرین، خانه دار، دانشجو، کارگر می‌باشند، لازم به ذکر است، درصد فراوانی کارگر در محله‌ی هاشمیه صفر و در محله‌ی سعدآباد ۳٪ بوده است، اما به طور کلی توزیع مشاغل و نتیجتاً درصد فراوانی مشاغل در دو محله بسیار به هم نزدیک است، در مجموع با توجه به جدول ۵ میانگین سطح اجتماعی مشاغل در محله‌ی هاشمیه ۳/۳۱ و در محله‌ی سعدآباد ۳/۰۸ می‌باشد، لذا بر اساس جدول ۶ اختلاف معنادار بین سطح مشاغل اجتماعی در دو محله مشاهده نشد (با توجه به جدول ۶، مقدار Sig از ۰/۰۵ بیشتر بوده است، فرضیه H0 مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار پذیرفته می‌شود).

۳-۱-۷ وضعیت مدت سکونت- مساحت مسکن- نوع مسکن- مالکیت در دو محله

(بعد عینی- شاخص اقتصادی)

از نظر مدت سکونت ساکنان دو محله، به ۴ گروه طبقه‌بندی شده بودند، ۱- ۴ سال، ۵- ۱۰ سال، ۱۱- ۱۵ سال و ۱۶ سال به بالا، در محله‌ی هاشمیه بیشترین درصد فراوانی مدت سکونت مربوط به ۱- ۴ سال (۳۳٪) می‌باشد و این مساله تایید کننده‌ی رشد محله‌ی هاشمیه و فرآیند نوسازی می‌باشد، در محله‌ی سعدآباد بیشترین درصد فراوانی مربوط به مدت سکونت ۵- ۱۰ سال (۳۰٪) می‌باشد، اما ۵- ۱۰ سال مدت سکونت نمی‌تواند دال بر قدیمی بودن ساکنان باشد، زیرا درصد فراوانی مربوط به مدت سکونت ۱۶ سال به بالا در محله‌ی سعدآباد ۱۷٪ و در محله‌ی

هاشمیه ۱۶٪ می‌باشد و به‌طور کلی با توجه به جدول ۵، میانگین مدت سکونت در محله‌ی هاشمیه ۲/۳۰ و در محله‌ی سعدآباد ۲/۵۴ می‌باشد و میانگین در هر دو محله تقریباً نزدیک است، لذا براساس جدول ۶ اختلاف معنی‌داری در شاخص مدت سکونت دو محله وجود ندارد (با توجه به جدول ۵، مقدار Sig از ۰/۰۵ بیشتر بوده است، فرضیه H0 مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار پذیرفته می‌شود). از طرف دیگر مساحت مسکن و نحوه‌ی مالکیت و نوع مسکن در دو محله نیز کمی متفاوت است، اما مقدار این تفاوت به حدی ناچیز است که اختلاف معنادار در دو محله مشاهده نشد، برای مساحت مسکن ۵ گروه در نظر گرفته شده بود، مساحت زیر ۶۰ متر، ۶۰-۱۰۰ متر، ۱۰۰-۱۳۰ متر، ۱۳۰-۱۶۰ متر، ۱۶۰ متر به بالا، که در محله‌ی هاشمیه بیشترین درصد فراوانی مساحت مسکن مربوط به ۱۳۰-۱۶۰ متر می‌باشد و ۷۱٪ درصد از ساکنان مالک هستند و از لحاظ نوع مسکن ۷۹٪ در منازل آپارتمانی ساکن هستند، در محله‌ی سعدآباد بیشترین درصد فراوانی مساحت مسکن مربوط به ۶۰-۱۰۰ متر می‌باشد و این مساله تا حدی می‌تواند واقعیت عینی در محله‌ی سعدآباد مبنی بر فشردگی بافت ساختمان‌ها، کوچه‌های با عرض کم و تراکم پایین و متوسط را تایید کند. و بیشترین درصد فراوانی مربوط به نحوه‌ی مالکیت ۶۵٪ افراد مالک می‌باشند و از لحاظ نوع مسکن درصد فراوانی مربوط به منازل آپارتمانی بیشتر بوده که ۸۱٪ می‌باشد، به‌طور کلی با توجه به جدول ۵ میانگین مربوط به شاخص مساحت زیربنای خانه در محله‌ی هاشمیه ۲/۲۰ و در محله‌ی سعدآباد ۲/۱۸، میانگین مربوط به نوع مسکن در محله‌ی هاشمیه ۱/۷۹ و در محله‌ی سعدآباد ۱/۸۱ و میانگین مربوط به نحوه‌ی مالکیت در محله‌ی هاشمیه ۱/۲۸ و در محله‌ی سعدآباد ۱/۳۴ می‌باشد، همانطور که مشاهده می‌شود، این میانگین شاخص‌ها بسیار به هم نزدیک است و بر اساس جدول ۶ که مقایسه میانگین دو جامعه انجام شده است، اختلاف معنادار برای شاخص مساحت مسکن و نوع مسکن و مالکیت در دو محله مشاهده نشد (با توجه به جدول ۶، مقدار Sig از ۰/۰۵ بیشتر بوده است، فرضیه H0 مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار پذیرفته می‌شود).

۴-۱-۷ وضعیت درآمد ساکنان در دو محله (بعد عینی-شاخص اقتصادی)

وضعیت درآمد یکی از مهم‌ترین عوامل مربوط به ابعاد عینی کیفیت زندگی می‌باشد و می‌تواند تا حدی مشخص‌کننده‌ی کیفیت زندگی و سطح رفاه اجتماعی شهروندان باشد، اما می‌دانیم که ابعاد عینی به تنهایی نمی‌توانند برداشتی درست از کیفیت زندگی به دست دهند، بنابراین لازم هستند اما کافی نیستند، لذا در کنار ابعاد ذهنی بررسی شده‌اند، وضعیت درآمد با استفاده از حداقل حقوق قانون کار در ۶ گروه طبقه‌بندی شده است:

۵۴۱۰۰۰-۶۳۸۰۰۰ تومان، ۶۳۸۰۰۰-۸۰۰۰۰۰ تومان، ۸۰۰۰۰۰-۱۰۰۰۰۰۰ تومان، ۱۰۰۰۰۰۰-۱۰۰۰۰۰۰۰ تومان، ۱۵۰۰۰۰۰-۲۰۰۰۰۰۰۰ تومان و ۲ میلیون تومان به بالا در محله‌ی هاشمیه بیشترین درصد فراوانی درآمد مربوط به ۶۳۸۰۰۰-۸۰۰۰۰۰۰ تومان می‌باشد (۳۵٪) با توجه به این که در طبقه بندی مشاغل، درصد فراوانی کارمندی در این محله بالاتر بود، این مقدار درآمد تا حدودی قابل قبول است) در محله‌ی سعدآباد بیشترین درصد فراوانی درآمد مربوط به ۸۰۰۰۰۰۰-۱۰۰۰۰۰۰۰۰ تومان می‌باشد (۳۶٪) و با توجه به اینکه در طبقه‌بندی مشاغل، درصد فراوانی شغل آزاد بالاتر بود، این مقدار درآمد می‌تواند تا حدی تایید کننده‌ی فراوانی نوع مشاغل باشد) اما از طرف دیگر درصد فراوانی درآمد بالای ۲ میلیون تومان در محله‌ی هاشمیه بالاتر است (۸۰٪) و این میزان در محله‌ی سعدآباد (۶۰٪) می‌باشد. با توجه به جدول ۵ میانگین شاخص درآمد در محله‌ی هاشمیه ۲/۸۴ و در محله‌ی سعدآباد ۲/۷۷ می‌باشد که بر اساس جدول ۶ مقایسه‌ی میانگین دو جامعه اختلاف معنی‌داری در شاخص درآمد دو محله مشاهده نشد (با توجه به جدول ۶، مقدار Sig از ۰/۰۵ بیشتر بوده است، فرضیه H0 مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار پذیرفته می‌شود). جدول ۵ مقدار میانگین و انحراف معیار سازه‌ها و شاخص‌های مختلف پرسش نامه را نشان می‌دهد:

جدول ۵: میانگین و انحراف معیار شاخص‌های مختلف پرسشنامه

شاخص	محله	میانگین هر گویه	انحراف معیار
تحصیلات	هاشمیه	۳/۵۰	۱/۱۵۵
	سعد آباد	۳/۴۸	۱/۳۲۶
سطح اجتماعی مشاغل	هاشمیه	۳/۳۱	۲/۰۰۷
	سعد آباد	۳/۰۸	۱/۸۲۷
مساحت زیربنای خانه	هاشمیه	۲/۲۰	۱/۱۷۴
	سعد آباد	۲/۱۸	۱/۰۸۹
مدت سکونت	هاشمیه	۲/۳۰	۱/۰۵۰
	سعد آباد	۲/۵۴	۱/۱۳۸
نحوه ی مالکیت مسکن	هاشمیه	۱/۲۸	۰/۴۵۳
	سعد آباد	۱/۳۴	۰/۴۷۶
نوع مسکن	هاشمیه	۱/۷۹	۰/۴۱۰
	سعد آباد	۱/۸۱	۰/۳۹۰
میزان درآمد	هاشمیه	۲/۸۴۰	۰/۹۷۳۵۳
	سعد آباد	۲/۷۷۴۰	۰/۹۳۷۱۶
شاخص فیزیکی	هاشمیه	۳/۳۸۷۵	۰/۵۰۴۱۱
	سعد آباد	۳/۳۷۰۹	۰/۵۱۷۱۳
شاخص اجتماعی	هاشمیه	۳/۵۶۹۱	۰/۶۶۹۶۴
	سعد آباد	۳/۵۶۸۰	۰/۶۰۷۲۴

منبع: (نگارندگان)

۷-۲ آزمون فرضیات

همانگونه که اشاره شد جهت آزمون فرضیات از آزمون مقایسه میانگین دو جامعه استفاده شده است. در جدول ۶ به مقایسه نتایج شاخص‌های مختلف در دو منطقه هاشمیه و سعد آباد پرداخته شده است.

جدول ۶: نتایج شاخص‌های مختلف در دو منطقه هاشمیه و سعد آباد

اختلاف معنادر	آزمون t برای مقایسه میانگین دو جامعه					آزمون لوین برای برابری واریانس دو جامعه			متغیر	شماره فرضیه
	حد بالا	حد پایین	sig	d.f	t	واریانسها	sig	F		
وجود ندارد	۰/۱۳۱	-۰/۰۰۹	۰/۷۷۷	۳۲۵	۰/۲۸۴	برابر	۰/۸۶۷	۰/۰۸۸	شاخص فیزیکی-کالبدی	۳-۱
وجود ندارد	۰/۳۰۳	-۰/۳۴۶	۰/۸۳۸	۲۸۴/۸۳	۰/۳۰۵	نا برابر	۰/۰۴۶	۴/۰۲۰	تحصیلات	۳-۲-۱
وجود ندارد	۰/۶۶۹	-۰/۳۱۴	۰/۳۱۱	۱۵۶۴ ۲۲۸	۱/۰۱۶	نا برابر	-۰/۰۱۸	۵۷۰۰۱	سطح اجتماعی مشاغل	۳-۲-۲
وجود ندارد	۰/۱۴۲	-۰/۸۴۰	۰/۹۸۸	۳۲۵	۰/۰۱۵	برابر	۰/۴۰۱	۰/۷۰۷	شاخص اجتماعی (ابعاد ذهنی)	۳-۲-۳
وجود ندارد	۰/۱۳۷	-۰/۲۸۹	۰/۴۸۶	۳۲۵	۰/۶۹۷	برابر	۰/۵۹۵	۰/۲۸۴	میزان درآمد	۳-۳-۱
وجود ندارد	۰/۴۹۴	-۰/۰۰۳	۰/۰۵۲	۳۲۵	۱/۹۴۷	برابر	۰/۱۲۱	۲/۴۱۰	مدت سکونت	۳-۳-۲
وجود ندارد	۰/۰۴۶	-۰/۱۶۴	۰/۲۷۳	۲۶۷	-۱/۱۱۱	نا برابر	۰/۰۳۴	۵/۱۷۳	نحوه ی مالکیت مسکن	۳-۳-۲
وجود ندارد	۰/۳۳۰	-۰/۳۷۴	۰/۸۶۳	۳۲۵	۰/۱۷۳	برابر	۰/۳۸۸	۰/۸۴۶	مساحت زیربنای خانه	۳-۳-۲
وجود ندارد	۰/۰۶۴	-۰/۱۱۴	۰/۵۸۱	۳۲۵	۰/۵۵۳	برابر	۰/۳۷۴	۱/۳	نوع مسکن	۳-۳-۲

منبع: نگارندگان)

همانگونه که مشاهده می‌شود از لحاظ تمامی شاخص‌های عینی و ذهنی بین این دو منطقه اختلاف معناداری وجود ندارد.

نتایج تمامی فرضیات در جدول ۶ مشخص شده است، فرضیات اصلی (دوم و سوم) به دلیل اینکه ترکیبی از ابعاد عینی و ذهنی را دارا هستند، نیازمند به فرضیات فرعی بودند، لذا شاخص اجتماعی علاوه بر ابعاد عینی (تحصیلات و سطح اجتماعی مشاغل) که فرضیات فرعی مربوط به آنها رد شدند دارای ابعاد ذهنی نیز می‌باشد که از بعد ذهنی نیز در دو محله تفاوت معنی داری مشاهده نشد (جدول ۶). بنابراین فرضیه ی دوم مربوط به وجود اختلاف معنادار در شاخص‌های اجتماعی (بعد عینی و ذهنی) در دو محله رد می‌شود، شاخص اقتصادی نیز با توجه به اینکه بعد مسکن و درآمد را می‌سنجد و اعداد این شاخص‌ها با یکدیگر قابل جمع نبودند در دو فرضیه‌ی فرعی بررسی شدند، که فرضیات مربوط به مسکن و وضعیت درآمد مبنی بر وجود اختلاف معنی دار در دو محله رد شدند (جدول ۶). بنابراین به طور کلی نتیجه می‌گیریم که شاخص اقتصادی در دو محله تفاوت معنی داری ندارد، و شاخص فیزیکی - کالبدی با توجه به اینکه تماماً ابعاد ذهنی را با طیف لیکرت می‌سنجد، برای آن از یک فرضیه‌ی اصلی استفاده شد، که با توجه به جدول ۶ این فرضیه نیز رد شد و اختلاف معنی دار بین شاخص‌های فیزیکی کالبدی دو محله وجود ندارد.

۸. بحث و نتیجه‌گیری

بررسی و سنجش کیفیت زندگی به ویژه کیفیت زندگی شهری در ایران، با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خاص ایران و نیز تأکید سند چشم انداز بیست ساله کشور بر این امر، از اهمیت خاصی برخوردار است. با توجه به جایگاه کیفیت زندگی در شهرها و مناطق و با توجه به این که هنوز در ایران سیستم جامعی در زمینه‌ی سنجش کیفیت زندگی ایجاد نشده، توجه به بررسی جنبه‌های مختلف این امر می‌تواند راه‌هایی برای دستیابی به نظام جامع سنجش کیفیت زندگی باشد. در بیان مساله مطرح شد که آیا می‌توان به سبب رشد مسکونی و تجاری در یک محدوده بیان کرد که آن محدوه از لحاظ تمامی شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح بالاتری قرار دارد؟ آیا تنها رشد مسکونی برای برتری یک محدوده کافی است؟ از نظر تمامی ابعاد عینی و ذهنی میانگین شاخص‌های دو محله بسیار به هم نزدیک بودند و تمامی فرضیات مبنی بر وجود اختلاف معنی دار بین شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی-کالبدی دو محله رد شدند، پیش تر در مورد سطح توسعه یافتگی مناطق شهر مشهد مطرح شد که مناطق ۸، ۱، ۸، ۱۱، ۹، مناطق برخوردار، منطقه ۴ متوسط، مناطق ۳، ۲، ۱۰ محروم و برخوردار، مناطق ۷، ۱۱، ۹، مناطق برخوردار، منطقه ۴ متوسط، مناطق ۳، ۲، ۱۰ محروم و مناطق ۵، ۶ خیلی محروم می‌باشند (خاکپور و باوان پوری، ۱۳۸۸). نتایج تحقیق حاضر بیانگر

این است که ممکن است یک محل مستقلاً از دو بافت قدیم و جدید تشکیل شود و در یک محله شکاف بارزی از لحاظ سطح رشد و توسعه و برخورداری از امکانات قابل رویت باشد. با توجه به یافته‌های سایر تحقیقات منطقه ۱ و ۹ از نظر سطح توسعه یافتگی و نتیجتاً کیفیت زندگی خیلی برخوردار و یا برخوردار هستند، اما آیا این برخورداری در سطح تمامی محلات دو منطقه یکسان است؟ که نتایج تحقیق به این سوال پاسخ منفی می‌دهد، همانطور که محله‌ی سعدآباد و هاشمیه خود به ۳ محدوده‌ی برخوردار، نیمه برخوردار و کمتر برخوردار تقسیم می‌شوند و نمی‌توان گفت محله‌ی سعدآباد یا هاشمیه کاملاً برخوردار می‌باشند. بنابراین نمی‌توان یک محله را صرفاً به خاطر رشد مسکونی توسعه یافته تلقی کرد، بلکه تمامی مولفه‌های کیفیت زندگی به‌طور کلی سطح توسعه یافتگی یک منطقه و محله را تعیین می‌کنند و عدم همگونی نواحی یک محله، به نوعی یافته‌های تحقیق انجام شده در خصوص برخورداری مناطق ۱ و ۹ را نیز دچار خدشه می‌کند (خاکپور و باوان پوری، ۱۳۸۸). چرا که ممکن است هر محله‌ای از لحاظ رشد و سطح شاخص‌های کیفیت زندگی متفاوت باشد که این به نوبه‌ی خود بر کل منطقه تاثیرگذار است. لذا با توجه به یافته‌ها و نتایج تحقیق حاضر می‌توان گفت که به علت رشد و ترقی در یک محدوده از یک محله نمی‌توان در مورد کیفیت زندگی آن محله قضاوت کرد، همانطور که نتایج نشان داد، محلات هاشمیه و سعدآباد بر خلاف تصویری رایج به جهت اینکه در مناطق برخوردار (۹ و ۱) قرار گرفته‌اند، به‌طور مطلق رشد یافته نیستند و زمانی می‌توان کیفیت زندگی را در یک محله ایده آل ارزیابی کرد که شاخص‌های کیفیت زندگی و توزیع فضایی کاربری‌ها در کل محله عادلانه و مناسب باشد. نتایج تحقیق داس (۲۰۰۸) تا حد قابل قبولی تایید کننده‌ی نتایج پژوهش حاضر است. وی دریافت مجموعه‌ای از عوامل از جمله شاخص‌های ثروت، سواد، مهاجرت، رفت و آمد اجباری، تراکم اتومبیل، ویژگی‌های مسکن، حمل و نقل عمومی و... توامان بیانگر کیفیت زندگی شهری در ایالت‌های منتخب هستند و به عنوان نمونه اگر قیمت مسکونی و شاخص‌های رفاه مسکن در منطقه‌ای بالاتر بوده است، این امر به معنای برتری آن منطقه نیست، مهم‌ترین رویکرد پژوهش حاضر تصور غلط عموم شهروندان مشهدی مبنی بر توجه به چند عامل عینی جهت تعیین سطح کیفیت زندگی شهری بود. در حالیکه رشد مسکونی در محله هاشمیه بسیار مدرن و چشم‌گیر است، این امر نه تنها در سطح کل محله قابل تعمیم نبود، بلکه از لحاظ بسیاری از دیگر شاخص‌های کیفیت زندگی به عنوان نمونه دسترسی به خدمات حمل و نقل درون شهری، مراکز خرید و... محله‌ی هاشمیه در سطح یکسان و یا با اختلاف کم پایین‌تر نسبت به محله‌ی سعدآباد ارزیابی شد، لذا کیفیت زندگی شهری از جمله موضوعاتی است که نیازمند بررسی دقیق و ژرف جهت تحلیل درست واقعیت‌های رفاه زندگی شهروندان می‌باشد.

منابع:

- آسایش، حسین (۱۳۸۰) کیفیت زندگی در یکصد شهر بزرگ جهان، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۸، صفحات: ۹۴-۱۰۵.
- اسمیت، دیوید ام (۱۳۸۱) کیفیت زندگی: رفاه اجتماعی و عدالت اجتماعی، ترجمه حسین حاتمی نژاد و حکمت شاهی اردبیلی، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال ۱۷، شماره ۱۸۵ و ۱۸۶، صفحات: ۱۶۰-۱۷۳.
- امینی، مهدی (۱۳۸۵) تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران، هفتمین کنفرانس بین المللی مدیریت کیفیت، تهران.
- پوراحمد، احمد، فرجی، امید، عظیمی، محمد حسین (۱۳۹۰) رابطه‌ی ارتقای روستا به شهر و کیفیت زندگی ساکنان آن روستاها، پژوهش‌های جغرافیای طبیعی، دوره‌ی ۴۴، شماره ۴، صفحات: ۲۱-۴۴، زمستان ۹۱.
- پورجعفر، محمدرضا، کوکبی، افشین، تقوایی، علی اکبر (۱۳۸۴) برنامه‌ریزی کیفیت زندگی در مراکز شهری، تعاریف و شاخص‌ها، جستارهای شهرسازی، شماره ۱۲، صفحات: ۶-۱۳.
- جاجرمی، کاظم، کلتی، ابراهیم (۱۳۸۵) سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان، مورد مطالعه: گنبد کاووس، نشریه جغرافیا و توسعه، دوره ۴، شماره پیاپی ۸، صفحات: ۵-۱۸.
- خاکپور، براتعلی، باوان پوری، علیرضا (۱۳۸۸) بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه یافتگی مناطق شهر مشهد، مجله دانش و توسعه، سال شانزدهم، شماره ۲۷، صفحات: ۱۸۲-۲۰۲، تابستان ۱۳۸۸.
- خادمی، امیرحسین (۱۳۹۲) ارزیابی کیفیت زندگی شهری، مورد مطالعه: بافت فرسوده آمل، پنجمین کنفرانس برنامه ریزی مدیریت و خدمات شهری.
- ربانی، رسول (۱۳۸۲) جامعه شناسی شهری، انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ دوم.
- رضوانی، محمد رضا، علیرضا، شکیبا، منصوریان، حسین (۱۳۸۷) ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۰، صفحات: ۱۸-۳۲.
- شکویی، حسین (۱۳۶۵) جغرافیای اجتماعی شهرها، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
- کوکبی، افشین (۱۳۸۵) ارتقا زندگی شهری در مرکز شهر، مورد مطالعه پهنه مرکزی شهر خرم شهر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.
- گروسی، سعیده، علی نقوی (۱۳۸۷) سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر کرمان، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۰-صفحات: ۲۳-۵۶.
- ممتاز، فریده (۱۳۷۹) جامعه شناسی شهر، انتشارات آگاه، تهران.

Bramston, P. Pretty, G. and Chipuer, H. (2002) "Unravelling subjective quality of life: An investigation of individual and community determinants", *Social Indicators Research*, 59, 622-636.

Brereton, F. Clinch, J. P. and Ferreira, S. (2008) "Happiness, geography and the environment", *Ecological Economics*, 65(2), 544-567.

- Camagni, R. Capello, R. & Nijkamp, P. (1998) "Towards Sustainable City Policy: an economy environment technology nexus", *Ecological Economics*, 24(3), 123-148.
- Costanza, R. (2007) "Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being", *Ecological Economics*, 61(2-3), 73-98.
- Cummins, R. (1997) "The Comprehensive Quality of Life Scale: Intellectual Disability", 5th edition, Toorak, Deakin University School of Psychology.
- Das, D. (2008) "Urban Quality of Life: A case study of Barcelona", *Social Indicators Research*, 88, 156-178.
- Foo, T. S. (2000) "Subjective assessment of urban quality of life in Singapore (1997-1998)", *Habitat International*, 24(1), 24-49.
- Hardy, P. and Pinter, L. (2006) "City of Winnipeg Quality of Life Indicators", In Sirgy, M. J., Rahtz, D., and Swain, D.[eds] *Community Quality of Life Indicators: Best Cases 2*, Springer.
- Mumford, L. (1954) "The Neighborhood and the Neighborhood Unit, Town", 6th edition.
- Michalos, A. C. (2003) "Combining social, economic and environmental indicators to measure sustainable human wellbeing", *Social Indicators Research*, 40, 34-67.
- Mousavi, S. Y. (1998) "Urban Neighborhoods of Tehran: The Social Relations of Residents and Their Living Place", Unpublished Thesis, Newcastle University.

